

Úvod

Filosofie, dáma ctihodné tváře, planoucích očí, a byť již pokročilého věku, stále velmi mladá a svěží, tedy alespoň podle popisu léčitelky a společnice v *Útěše z filosofie*, je v Boethiově podání vykreslena jako nadpřirozeně ladná žena, jejíž postava má chvíli lidské rozměry, chvílemi se však její hlava dotýká oblohy a někdy touto oblohou proniká ještě výše a ztrácí se lidskému zraku.¹ Tato neobyčejná paní si sama zhotovila oděv z nezničitelné látky, který byl postupem času roztrhán mnohými násilníky, již si z něj poodnášeli, co mohli.²

Uvedený obraz filosofie se dočkal mnohých interpretací. Pro tuto publikaci by mohl být příhodný takový výklad, který by v podobě vážené dámy, zejména v případě proměnlivosti a nejasných obrysů její postavy, viděl obtížně vymezitelné rámce toho, co je bytostně filosofickým problémem – tzn. filosofie, láska k moudrosti, má jen nastíněné a rozostřené hranice, jež lemují blíže nedefinovaný střed či centrum. Takto má filosofie vedle podstatného a v zásadě povětšinou akceptovatelného kanonického vymezení svých klíčových otázek, rolí či funkcí také své periferie, provincie, okraje, takže nějaká problematika se někdy (např. v závislosti na aktuální podobě samotné filosofie) do jejího rozpětí ještě vejde, jindy již stojí za jejími hranicemi.

Podobně také roztrhaný a do všech koutů světa roznesený nezničitelný šat Filosofie je možné nahlížet nejen jako snahu mnohých filosofů, filosofických škol či směrů vlastnit a „ukrást si“ filosofii pro sebe, ale také jako rozšíření se filosofie ze symbolického centra do všech možných krajů, kde se lidé věnují jejím otázkám a pokoušejí se hledat více či méně konzistentní odpovědi. Filosofické disciplíny se těmito kusy oděvu vzácné dámy dostávají nejen do provincií

1 BOETHIUS: *Philos. consol.* I, pr. 1, 1–2, s. 4–5.

2 Tamtéž I, pr. 1, 3–5, s. 5.

teritoriálních, ale ukořistěný cár látky může zároveň symbolizovat konkrétní filosofy, z nichž se v tomto výkladu zmíněného podobenství stávají myšlenkově provinční autoři, byť by působili v sebevětším centru.

O těchto a jim blízkých tématech se intenzivně jednalo na vědeckém setkání v Lublinci,³ tedy symbolicky v malém městečku, které je neodmyslitelně spjato s častými pobyty významné myslitelky a filosofky Edithy Stein, tj. svaté Terezie Benedikty od Kříže. Akce se konala jako již čtvrté pokračování šířeji koncipovaného vědeckého projektu *Vzdělanec v provincii / Uczony na prowincji*, který si klade za cíl zmapovat a analyzovat nejrůznější aspekty role inteligence v regionálním, lokálním či v provinčním měřítku. Za tímto záměrem stojí intenzivní vzájemná spolupráce mezi Akademií im. Jana Długosza w Częstochowie a Ostravskou univerzitou v Ostravě, která svedla dohromady humanitní vědce z různých oborů a z různých nejen polských nebo českých pracovišť. Jejich několikaletý výzkum této problematiky postupně vedl od pokusů o bližší vymezení sociálních rolí a funkcí inteligence v regionálním prostředí, především pak s ohledem na různé profesní skupiny (učitelé, právníci, lékaři atp.) jako namnoze deklarované nositele toho, co lze označit za lokální intelektuální elitu,⁴ k bližšímu uchopení provincionálních vazeb vybraných humanitních oborů a především jejich představitelů: historiků⁵ a literátů.⁶

Jako další tak přišla na řadu filosofie a její propojení s periferií. Více než 20 účastníků lublineckého setkání se věnovalo možnostem, jak lze z provincionální perspektivy uchopit filosofii, čímž vytvořili základ (podobně jako tomu bylo u předchozích akcí pořádaných v rámci cyklu *Vzdělanec v provincii / Uczony na prowincji*⁷) pro monografické zpracování tématu, jak ho nabízí tato kniha.

3 Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Filozof na prowincji – Rola elit intelektualnych w środowiskach lokalnych / Mezinárodní vědecká konference *Filozof na provincii – Role intelektuálních elit v lokálním kontextu**, Lubliniec, 9.–10. 10. 2015.

4 Tato témata byla předmětem jednání především na prvním setkání *Vzdělanec nad hranicemi „provincionality“ / Uczony ponad granicami „provincjonalności“*, Ostrava, 25.–26. 4. 2013.

5 *Vzdělanec na provincii / Uczony na prowincji. Setkání druhé: Historik na provincii v novověku*. Seminář k 200. výročí úmrtí Leopolda Johanna Scherschnika (1747–2014) / *Historyk na prowincji w czasach nowożytnych*. Wielogłos z okazji 200 rocznicy śmierci Leopolda Jana Szersznika (1747–2014), Cieszyn 21. 1. 2014.

6 Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Pisarz na prowincji / Mezinárodní vědecká konference *Literát nad hranicemi provincie**, Częstochowa – Hucisko, 15.–16. 9. 2014.

7 ZÁŘICKÝ, Aleš – DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana – ZÁVODNÁ, Michaela (eds.): *Vzdělanec nad hranicemi „provincionality“ / Uczony ponad granicami „provincjonalności“*. Ostrava 2014; resp. CZAJKOWSKI, Krzysztof – MALURA, Jan – SPYRA, Janusz (eds.): *Historik a literát v provincii / Historyk i pisarz na prowincji*. Ostrava 2015.

Ve 14 kapitolách se zde na straně jedné objevují úvahy o vzájemném vztahu mezi globální dimenzí filosofie, obecnou, nadčasovou a principiálně univerzální povahou filosofických otázek, na druhé straně nechybí nesčetné množství filosofických provincií, regionů, lokálních či partikulárních preferencí. Filosofii totiž můžeme striktně vymezit jako institucionálně-akademický diskurz s pevně definovanými metodologickými mantinely, ale také jako moudrost v nejširším slova smyslu a vědeckými metodami nesvázanou snahu člověka přiblížit se k této moudrosti.

Také proto byla kniha rozdělena do dvou základních částí. V prvním oddíle je pozornost věnována především tomu, co lze nahlížet jako filosofickou provincii, co bylo pro vlastní filosofii v jejích dějinách (a mnohdy i v současných filosofických diskuzích) spíše na okraji. Zde není řešen pouze vzájemný vztah *velkých* a *nosných* filosofických témat a zdánlivě *malých* či *okrajových* problémů, ale rozebíráno je rovněž soudobé nahlížení západní filosofické tradice na východní moudrost, o níž se antičtí autoři povětšinou vyjadřovali s neskryvanou úctou a hledali v ní kořeny své vlastní filosofické výjimečnosti. Tedy nejen tematická dichotomie *velké* – *malé*, ale také tradiční dichotomie *okcidentální* – *orientální*, která už sama v sobě staví otázku po tom, co je to skutečné centrum a co provincie.

Druhý oddíl této knihy je pak integrálním pokračováním toho prvního. Na vybraných osobnostech dějin filosofie je upozorněno na možný provinční charakter jejich filosofického snažení. Pozornost je věnována otázce tradičního a uznávaného filosofického kánonu a jeho tvorby, včetně důsledků pro obvyklé traktování vlastních dějin filosofického myšlení. Takto jsou v jednotlivých kapitolách představeni vybraní myslitelé antiky, středověku, renesance a novověku, včetně 19. a 20. století. Integrální propojení první a druhé části pak kulminuje v posledních dvou kapitolách tohoto oddílu, v nichž se samotní autoři-filosofové zamýšlejí nad svým individuálním provincionálním kontextem.

Téma provincie a filosofie je natolik rozsáhlé a v dějinách filosofického myšlení vlastně neustále a v různých souvislostech připomínané, že tato kniha nemůže aspirovat na jeho vyčerpávající zpracování. Pokud se však podařilo alespoň částečně upozornit na někdy opomíjené vazby filosofického středu a okraje, pak byl splněn záměr autorů a autorek.

Wprowadzenie

Filozofia, dama o czcigodnym obliczu, płomiennych oczach, i chociaż znacznie już posunięta w latach, stale bardzo młoda i świeża, przynajmniej jeśli wierzyć opisowi uzdrowicielki i współtowarzyszki z *O pocieszeniu, jakie daje filozofia* (*Consolatio Philosophiae*), nakreślona została przez Boecjusza jako nadzwyczaj powabna kobieta, której postać chwilami zda się posiadać wymiar ludzki, innym razem jej głowa sięga nieboskłonu, czasami przez ten nieboskłon przenikając jeszcze wyżej i zatracając się przed ludzkim wzrokiem.¹ Owa niezwykła pani sama przygotowała swoje odzienie z niezniszczalnego materiału, który z czasem został rozerwany przez licznych łotrzyków, którzy zabrali jej, co tylko zdołali.²

Przedstawiony obraz filozofii doczekał się wielu interpretacji. Na potrzeby niniejszej publikacji najbardziej pomocna może być ta, która pod postacią szacownej damy, szczególnie pod względem zmienności i niejasnych zarysów jej postaci, widzi trudno definiowalne ramy tego, co jest zasadniczym problemem filozoficznym – tzn. filozofia, umiłowanie mądrości, ma jedynie niejasne zarysy i rozmyte granice, otaczające bliżej niezdefiniowany środek czy centrum. W ten sposób filozofia, oprócz swoich zasadniczo i zazwyczaj powszechnie akceptowalnych, kanonicznie wytyczonych kluczowych zagadnień, roli czy funkcji, posiada też swoje peryferia, prowincje, marginesy, zatem pewna problematyka czasami (np. w zależności od postaci, jaką aktualnie przyjmuje sama filozofia) mieści się jeszcze w jej obszarze, innym razem stoi poza jej granicami.

Podobnie motyw rozerwanego i rozwłóconego po różnych kątach świata niezniszczalnego odzienia Filozofii można potraktować jako starania wielu filozofów, szkół filozoficznych czy kierunków, by posiadać i *zawłaszczyć* filozofię

1 BOETHIUS: *Philos. consol.* I, pr. 1, 1–2, s. 4–5.

2 Tamże I, pr. 1, 3–5, s. 5.

dla siebie, ale z drugiej strony także jako rozpraszanie się filozofii z symbolicznego centrum na wszystkie strony świata, gdzie ludzie podejmują jej pytania i starają się mniej lub bardziej konsekwentnie poszukiwać odpowiedzi. Dzięki owym fragmentom odzienia szacownej damy, poszczególne dyscypliny filozofii znajdują drogę nie tylko na prowincje w znaczeniu terytorialnym, ale zdobyty strzęp materii może jednocześnie symbolizować konkretnych filozofów, z których, przy takim ujęciu jak w powyższym porównaniu, stają się myślowo prowincjonalnymi autorami, choćby nawet działali w absolutnym centrum.

O tych i pokrewnych tematach intensywnie dyskutowano na spotkaniu naukowym w Lublińcu,³ będącym symbolicznym małym miasteczkiem, nierozzerwalnie związanym z częstymi pobytami wybitnej myślicielki i filozofki Edyty Stein, czyli świętej Teresy Benedykty od Krzyża. Spotkanie było czwartą już edycją szerzej zakrojonego projektu naukowego *Vzdělanec v provincii / Učzony na provincji*, który stawia sobie za cel opisanie i przeanalizowanie najróżniejszych aspektów roli inteligencji w skali regionalnej, lokalnej i prowincjonalnej. Za zamiarem tym skrywa się intensywna obustronna współpraca między Akademią im. Jana Długosza w Częstochowie oraz Uniwersytetem Ostrawskim w Ostrawie, która stworzyła platformę współpracy naukowców z różnych dziedzin humanistyki oraz z różnych, nie tylko czeskich i polskich ośrodków. Ich kilkuletnie badania nad niniejszą problematyką stopniowo zmierzały od prób bliższego określenia ról i funkcji społecznych inteligencji w środowisku regionalnym, z naciskiem na różne grupy zawodowe (np. nauczycieli, prawników, lekarzy itp.) zazwyczaj określane mianem nośników tego, co można nazwać lokalną elitą intelektualną,⁴ ku bardziej szczegółowemu uchwyceniu prowincjonalnych więzi łączących wybrane kierunki humanistyczne, przede wszystkim zaś ich przedstawicieli: historyków⁵ i literatów.⁶

3 Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Filozof na provincji – Rola elit intelektualnych w środowiskach lokalnych / Mezinárodní vědecká konference Filozof na provincii – Role intelektuálních elit v lokálním kontextu*, Lubliniec, 9–10 X 2015.

4 Tematy te były przedmiotem obrad przede wszystkim podczas pierwszego spotkania *Vzdělanec nad hranicemi „provincionality“ / Učzony ponad granicami „prowincjonalności“*, Ostrava, 25–26 IV 2013.

5 *Vzdělanec na provincii / Učzony na provincji. Setkání druhé: Historik na provincii v novověku. Seminář k 200. výročí úmrtí Leopolda Johanna Scherschnika (1747–2014) / Historyk na provincji w czasach nowożytnych*. Wielogłos z okazji 200 rocznicy śmierci Leopolda Jana Szersznika (1747–2014), Cieszyn, 21 I 2014.

6 Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Pisarz na provincji / Mezinárodní vědecká konference Literát nad hranicemi provincie*, Częstochowa – Hucisko, 15–16 IX 2014.

Następnie przyszła kolej na filozofię i jej związki z peryferiami. Ponad 20 uczestników spotkania w Lublińcu zastanawiało się nad możliwościami uchwycenia filozofii z prowincjonalnej perspektywy, co pozwoliło stworzyć grunt (podobnie jak miało to miejsce podczas poprzednich spotkań organizowanych w ramach cyklu *Vzdělanec v provincii / Učony na provincji*⁷) pod opracowanie tematu w formie monografii, którą jest niniejsza książka. W 14 rozdziałach pojawiają się w niej uwagi na temat z jednej strony wzajemnych stosunków między globalnym wymiarem filozofii, powszechnym, ponadczasowym i z zasady uniwersalnym charakterem zagadnień filozoficznych, z drugiej zaś nie brak niezliczonej ilości filozoficznych prowincji, regionów, lokalnych czy partykularnych preferencji. Filozofii nie możemy bowiem definiować wyłącznie jako dyskursu instytucjonalno-akademickiego o jasno zarysowanych granicach metodologicznych, ale także jako mądrość w najszerszym tego słowa znaczeniu i nieskrępowane metodami naukowymi dążenie człowieka do przybliżenia się do owej mądrości.

Również dlatego niniejsza książka podzielona jest na dwie zasadnicze części. W pierwszej uwaga skupia się przede wszystkim na tym, na co można spoglądać jako na filozoficzną prowincję, na to, co dla samej filozofii w ramach jej historii (a często też we współczesnych dyskursach filozoficznych) było raczej marginalne. Nie jest to tylko miejsce roztrząsania wzajemnych stosunków *wielkich* i *nośnych* tematów filozoficznych oraz pozornie *małych* i *marginalnych* problemów, ale brane pod lupę jest też współczesne spojrzenie zachodniej tradycji filozoficznej na mądrość Wschodu, o której antyczni autorzy w większości wyrażali się z nieskrywanym szacunkiem i doszukiwali się niej korzeni swojej własnej filozoficznej wyjątkowości. Zatem mowa nie tylko tematycznej dychotomii *wielkie* – *małe*, ale także o tradycyjnej dychotomii *okcydentalny* – *orientalny*, która już sama w sobie skrywa pytanie o to, co jest prawdziwym centrum, a co prowincją.

Druga część niniejszej książki jest integralną kontynuacją pierwszej. Na przykładzie wybranych postaci z historii filozofii zostaje pokazany możliwy prowincjonalny charakter ich dążeń filozoficznych. Uwaga skupia się na pytaniu o tradycyjny i uznawany kanon filozoficzny i powstające w jego ramach

7 ZÁŘICKÝ, Aleš – DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana – ZÁVODNÁ, Michaela (eds.): *Vzdělanec nad hranicemi „provincionality“ / Učony ponad hranicami „provincjonalności“*. Ostrava 2014; resp. CZAJ-KOWSKI, Krzysztof – MALIURA, Jan – SPYRA, Janusz (eds.): *Historik a literát v provincii / Historik i pisarz na provincji*. Ostrava 2015.

teksty wraz z konsekwencjami dla zwyczajowego traktowania własnej historii refleksji filozoficznej. W ten sposób w poszczególnych rozdziałach przedstawieni zostali wybrani myśliciele antyku, średniowiecza, renesansu i nowożytności, z XIX i XX wiekiem włącznie. Kulminacją integralnego związku pierwszej i drugiej części są dwa ostatnie rozdziały drugiej części, w których sami autorzy-filozofowie prowadzą rozważania na temat swoich własnych indywidualnych kontekstów prowincjonalnych.

Temat prowincji i filozofii jest tak obszerny, a w historii myśli filozoficznej właściwie stale i w różnych kontekstach przypomniany, że niniejsza książka nie może aspirować do bycia wyczerpującym opracowaniem. Jeśli jednak udało się chociaż częściowo wskazać pomijane czasami związki filozoficznego centrum i peryferii, to osiągnięty został zamiar autorek i autorów.

MAREK OTISK